

УДК [372+37.015.3]

Макарова В. О.

РОЗВИТОК ДОПИТЛИВОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається психолого-педагогічна проблема розвитку допитливості дітей старшого дошкільного віку; уточнено зміст поняття «допитливість дітей старшого дошкільного віку», проаналізовано психолого-педагогічні джерела, в яких трактуються основні характеристики допитливості.

Ключові слова: допитливість, старший дошкільний вік, розвиток допитливості, пізнавальна діяльність, пізнавальний інтерес, дошкільник, психічна риса, прояв інтересу.

Розвиток допитливості – одна з багатьох проблем педагогіки. У різний час залежно від різних соціокультурних проблем, пропонувалися різні шляхи вирішення цієї проблеми. Психологи та педагоги минулого і сьогодення постійно зіштовхуються з проблемою: як зробити так, щоб дитина хотіла вчитися.

Допитливість охоплює всі психічні процеси. На ранніх етапах її можна вважати стійким психічним станом, що виражає високу активність психічних процесів.

Теорію та практику розвитку допитливості досліджували та продовжують досліджувати А.М. Вербенець, С.І. Ожогов, Ж.-Ж. Руссо, Н.І. Пирогів, І.Н. Новіков, а також М.А. Данілов, І.Я. Лернер і багато інших. Але це питання не втратило своєї актуальності.

Термін «допитливість» має багато підходів до свого тлумачення, тому відповідно до завдань нашого дослідження уточнимо поняття «допитливість дітей старшого дошкільного віку».

У Базовому компоненті дошкільної освіти (освітня лінія «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі») йдеться про те, що дитина повинна «виявляти інтерес до довкілля та самої себе. Активно сприймати предмети, об'єкти, людей, події. Бути спостережливою, кмітливою, допитливою, вміло використовувати побачене і почуте раніше, робити спроби самостійно доходити висновків. Знаходить нове у знайомому та знайоме в новому; радіти зі своїх відкриттів. Надавати перевагу новим, незнайомим завданням, що потребують розумових зусиль. Планувати свою пізнавальну діяльність, втілювати її на практиці. Виявляти інтерес до дослідництва, експериментувати з новим матеріалом; за допомогою моделей матеріалізувати математичні, логічні, часові відношення, використовувати умовно-символічні зображення тощо». Все це реалізується дитиною за допомогою активної пізнавальної діяльності дитини до дійсності, тобто допитливості [2].

У педагогічному словнику С.У. Гончаренка зазначено, що «допитливість – психічна риса, властива інтелекту людини. Виявляється у прагненні до широти і глибини знань про довколишній світ і саму себе. Допитливість є однією із форм вияву любові до знань як соціальної і духовної потреби розвинутої особистості... Допитливість розвивається в процесі пізнання, практичного освоєння людиною об'єктивної дійсності» [5, с. 101].

Дослідники К.М. Рамонова [18], С.Л. Рубінштейн [19], М.Д. Ярмаченко [23] та ін. ототожують поняття «допитливість» з поняттям «інтерес». Допитливість спонукає людину активно шукати шляхи і засоби задоволення потреби в знаннях. Реалізуючись в інтересі, допитливість немовби зберігає інтерес, також зумовлює внутрішню перебудову й осмислення здобутих знань, сприяє появі нового інтересу, що відповідає вже вищому рівню пізнання. Таким чином, допитливість через інтерес постійно збуджує «механізм» пізнання, а не є тим самим інтересом.

У педагогічному словнику М.Д. Ярмаченка відмічається, що саме «допитливість викликає пізнавальний інтерес до всього навколишнього, поєднує пізнавальну та емоційно-вольову сторону в цілісній психологічній діяльності людини» [23, с. 161].

Проблема розвитку допитливості дітей старшого дошкільного віку надзвичайно важлива для системи дошкільної освіти. Необхідність компетентно орієнтуватися в обсязі знань, що постійно зростають, вимагає нових підходів до виховання підростаючого покоління. На перший план виходять завдання розвитку здібностей до активної пізнавальної діяльності.

До пізнавальних відносять психічні процеси, за допомогою яких людина пізнає навколишній світ, себе і інших людей. До таких процесів належать: відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, мислення і уява. Результатом пізнавальної діяльності, незалежно від того, в якій формі пізнання вона здійснювалася (за допомогою мислення або сприйняття), є знання.

У тлумачному словнику В.І. Даля поняття «допитливість» визначається як окрема цікавість, любов до наук, до пізнання, бажання навчатися [7].

Під допитливістю О.І. Брежнева розуміє самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності й зумовлену необхідністю розв'язати завдання, що постають перед нею у конкретних життєвих ситуаціях. [4, с. 12].

Вона стверджує, що допитливість у дітей старшого дошкільного віку розвивається активніше, під впливом поєднання ігрових та неігрових методик та методичних ігор [4, с. 13].

Д.Е. Берлайн визначає допитливість як умову мотивації прагнення до виконання пізнавальних дій для отримання необхідної інформації. Він відмічає, що допитливість є орієнтовно-дослідницькою і пізнавальною, що реалізовується в пошуку знань [3, с. 54].

Н.Ц. Купарадзе зосереджує свою увагу на середовищі формування допитливості. Він стверджує, що саме життєві умови накладають значний відбиток на розвиток допитливості, а люди, що оточують суб'єкт, лише стимулюють її [14, с. 61].

Найчастіше допитливість інтерпретується як пізнавальна потреба і пізнавальний інтерес.

С.Л. Рубінштейн розглядав допитливість як синонім «живого пізнавального інтересу», показником якого виступає кількість і різноманітність питань, що задаються дітям [19, с. 136].

В.С. Юркевич відзначає, що «...допитливість виражається в інтересі до тих або інших занять, в схильності до вивчення того або іншого предмету» [22, с. 84].

Л.М. Проколієнко стверджує, що допитливість є як причиною виникнення інтересу, так і формою його існування. Під формою існування слід розуміти самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язати завдання, що постають перед нею у конкретних життєвих ситуаціях [17, с. 88].

Л.І. Котлярова вважає допитливість своєрідним показником пізнавальних запитів і інтересів дітей [12, с. 45].

М.Ф. Добринін визначає допитливість як нижчий рівень в розвитку пізнавального інтересу, він описує різні форми інтересу, серед яких допитливість є нижчою стадією, спрямованою переважно на зовнішні чинники, які зацікавлюють дитину своєю новизною і несподіванкою [9, с. 48].

Інші дослідники (В.Г. Іванов, А.І. Аржанова та інші) відносять допитливість до інтелектуального відчуття. Так, В.Г. Іванов, характеризує допитливість як «активне прагнення до найбільш глибоких і точних знань в якій-небудь одній області або різних областях...». Водночас «...відбувається позитивна оцінка значущості отриманих знань для себе, для інших і для суспільства» [11, с. 19]. Л.І. Аржанова пропонує характеризувати допитливість «складним відчуттям любові до знань», що виникають в процесі розумової роботи і що виявляється в схильності набувати все нових і нових знань [1, с. 24].

Представники наступного підходу розглядають допитливість, не відносячи її до якогось-небудь конкретного психологічного явища (Л.М. Зюбін, Н.Б. Шумакова і ін.). На думку Л.М. Зюбіна, допитливість є загальною недиференційованою спрямованістю особистості дитини [10, с. 46]. Н.Б. Шумакова проводить паралель між допитливістю і дослідницькою

активністю, розглядаючи допитливість як потужне джерело пізнавального і творчого розвитку, що виявляється в постановці безмежних і всіляких питань [21, с. 12].

Автори А.М. Матюшкін [16], Н.Т. Лобова [15] розглядають допитливість як інтегральну освіту. А.М. Матюшкін, говорячи про зовнішні прояви творчого розвитку, відзначає «перш за все, швидкий розвиток (мови і мислення) в дитинстві, ранню захопленість (музикою, малюванням, читанням, рахунком), допитливість дитини, його дослідницьку активність. Загальна дослідницька активність характеризується за своєю умовною позначкою (діапазоном) широти і стійкості. У обдарованої дитини вона виявляється як дуже різноманітна допитливість до всього нового» [16, с. 9].

На думку Н.Т. Лобової, допитливість означає готовність суб'єкта до активної пізнавальної діяльності, в якій вона і проявляється. Спонукаючу роль при цьому виконує пізнавальна потреба (пізнавальний інтерес). Виходячи з цього, вона виділяє в структурі допитливості три компоненти: мотиваційний, операційно-результативний і оцінний. Мотиваційний компонент допитливості людини полягає в особливостях його пізнавальної потреби, пізнавальних інтересів. Операційно-результативний компонент виявляє способи інтелектуальної діяльності, розумові дії, якими володіє суб'єкт і без яких не може бути виконаний і завершений цілісний процес пізнавальної діяльності. Оцінний компонент допитливості полягає в здатності суб'єкта до оцінки розумової діяльності. Окрім цього автор відмічає, що виконання інтелектуальної дії супроводжується емоційним переживанням і вольовою напругою [15, с. 67].

Н.Т. Лобова вважає, що допитливість означає готовність суб'єкта до активної пізнавальної діяльності, в якій і виявляється. При цьому основою спонукування є пізнавальна потреба (пізнавальний інтерес) [15, с. 34].

Зв'язок допитливості з цікавістю і, відповідно, з орієнтовно-дослідницьким рефлексом приводить до розуміння властивості, що вивчається, як досконаліша ланка психологічної освіти, умови і шляхи формування якої, на думку К.М. Рамонової, залежать як від зовнішніх об'єктивних причин, так і від багатьох вікових і індивідуальних особливостей дітей [18; с. 93].

Таким чином, питання про поняття допитливості в педагогічних роботах відносно природи допитливості, остаточного вирішення так і не набуло. Немає єдиної думки і у визначенні поняття допитливості, її місці в структурі пізнавальної активності. До теперішнього часу залишається недослідженою проблема динаміки розвитку допитливості, а також механізми її формування.

Для уточнення поняття «допитливість дітей старшого дошкільного віку» ми виділили ключові характеристики.

Ключові характеристики допитливості дітей старшого дошкільного віку:

- психічна риса;
- властивість інтелекту;
- прагнення до широти і глибини знань;
- активна пізнавальна діяльність дитини;
- прояв інтересу;
- джерело функціонування пізнавальних процесів;
- потреба розвинутої особистості;
- окрема цікавість, любов до наук, до пізнання, бажання вчитися;
- інтелектуальне відчуття дитини;
- потужне джерело творчого розвитку;
- інтелектуальна сфера дошкільника.

Отже, проаналізувавши психолого-педагогічні джерела, в яких трактуються основні характеристики допитливості, ми дійшли висновку, що допитливість дітей старшого дошкільного віку – це один із найважливіших чинників, зумовлений потребою дитини, який виникає в процесі розумової діяльності, виявляючись у прагненні до глибини та широти знань. Допитливість є умовою мотивації прагнення до виконання пізнавальних дій для отримання необхідної інформації та є психологічною передумовою розкриття сутності та подій.

Список використаних джерел

1. Аржанова, А.И. Изучение и воспитание интеллектуальных эмоций учащихся / А.И. Аржанова // Учебные записки Андиганского пединститута. – 1955. – №2. – С. 21-29.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні [Електронний ресурс] <http://mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednyia/doshkilna/bazoviy-komponent-2.doc>.
3. Берлайн Д.Е. Любознательность и поиск информации / Д.Е. Берлайн // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – С. 54-60.
4. Брежнева О.І. Формування пізнавальної активності / О.І. Брежнева // Дошкільне виховання. – 1998. – № 2. – С. 12-14.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения [Текст] / В.В. Давыдов. – М.: ИНТОР, 1996. – 320 с.
7. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка [Електронний ресурс] http://v-dal.ru/word_s-35424.html
8. Демидова А.С. Формуємо пізнавальну самостійність у старших дошкільників / А.С. Демидова // Дошкільне виховання, 2006. – № 10. – 10 с.
9. Добрынин Н.Ф. Проблемы значимости при образовании временных связей у человека / Н.Ф. Добрынин // Тезисы докладов на совещании по психологии. – М.: АПН РСФСР, 1953. – С. 46-50.
10. Зюбин Л.М. О связи интеллектуальной активности и сознательного отношения школьника к учению / Л.М. Зюбин // Учебные записки. – Л.: ЛГУ, Вып. 9, 2006. – 124 с.
11. Иванов В.Г. Развитие и воспитание познавательных интересов старших школьников / В.Г. Иванов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1959. – 83 с.
12. Котлярова Л.И. Изучение познавательных запросов учащихся / Л.И. Котлярова // Вопросы психологии. – 1969. – № 2. – С. 43-50.
13. Крутецкий В.А. Любознательность. Педагогическая энциклопедия / В.А. Крутецкий. – М., 1965. – Т. 2. – 696 с.
14. Купарадзе Н.Ц. Формирование любознательности у детей старшего дошкольного возраста / Н.Ц. Купарадзе. – М., 2001. – 121 с.
15. Лобова Н.Т. Диагностика и стимулирование развития любознательности как профессионально значимого свойства личности будущего учителя: дисс ... кандидата психол. наук / Н.Т. Лобова – К., 1986. – 192 с.
16. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности / А.М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1982. – № 4. – С. 5-17.
17. Проколиенко Л.Н. Формирование любознательности у детей дошкольного возраста / Л.Н. Проколиенко. – К.: Рад. школа, 1979. – 88 с.
18. Рамонова К.М. Особенности и пути развития любознательности у детей дошкольного возраста: дисс ... кандидата психол. наук / К.М. Рамонова. – Северо-Осетинский государственный университет, 1970. – 187 с.
19. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 720 с.
20. Сорокина А.И. Умственное воспитание в детском саду / А.И. Сорокина. – М.: Просвещение, 1975. – 175 с.
21. Шумакова Н.Б. Диалог и развитие творческой активности у детей. // Развитие творческой активности дошкольников / Н.Б. Шумакова – М.: Педагогика, 2001. – С. 10-35.
22. Юркевич В.С. Развитие начальных уровней познавательной потребности у детей / В.С. Юркевич // Вопросы психологии. – 2008. – № 2. – С. 83-92.
23. Ярмаченко М.Д. Педагогічний словник / М.Д. Ярмаченко – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.

In the article discussed the psycho-pedagogical problem of curiosity preschool children; clarified the meaning of “curiosity preschool children”, analyzed psycho-educational sources, which treats the main characteristics of curiosity.

Key words: *curiosity, preschool age, the development of curiosity, cognitive activity, cognitive interest, preschooler, mental trait, expression of interest.*